

مقدمه

نوشتن برای بچه‌های پایه (چه پایه از نظر مقطعی و چه پایه از نظر منعطف بودن) سخته! چرا؟ چون این بچه‌ها با یه دغدغه که نه، از این به بعد با دو تا دغدغه اصلی درس می‌خونن؛ یکی نهایی و یکی هم کنکور! خب سؤال اینجا پیش میاد که نهایی چی می‌گه این وسط؟ بله عزیزان... دیگه پایه دهم و یازدهم هم امتحاناتشون نهایی شده و هر کدوم ۲۰ درصد تو تراز کنکور تأثیر داره؛ به عبارتی دهم، یازدهم و دوازدهم جمعاً ۶۰ درصد کنکور بچه‌ها رو تأمین می‌کنه. خب... چاره کار چیه؟ در وهله اول آموزش هدفمند و مرحله‌به‌مرحله؛ یعنی شما قدم‌به‌قدم درس رو یاد بگیری و چالش‌هاش رو برطرف کنی و زیربومش رو بفهمی. وهله دوم مربوط به چیه؟ سؤال... سؤال حلال تمام مشکلاته و حالا اگر تو بتونی با پاسخ به تعداد بالای اون به هدفت که همون نمره بیسته برسی، نور علی نوره! بخوام صادقانه بگم، دهم و یازدهم مرحله حساسیه؛ نه از این نظر که قراره یکی دو سال دیگه کنکور بدی، بلکه از این نظر مهمه که تو در این مرحله می‌تونی سرنوشت کنکورت رو رقم بزنی و از همین الان تصمیم بگیری که می‌خواهی تو کنکور به رتبه مورد نظر و قبولی تو دانشگاه برسی یا نه؟! قطعاً جواب همه‌تون مثبته و می‌خواید به این هدف که دست‌یافتنی هم هست برسید؛ ولی شرطش دقیقاً همین قبولی تو امتحانات نهایی پایه‌هاست که بالا گفتم.

رسیدن به این خواسته علاوه بر همت مضاعف، ابزار می‌خواد. ابزار چیه؟ کتابی که تو دستته... **پرسؤال**.

بخوام رک و پوست‌کنده بگم، این کتاب هر آنچه که تو بند اول گفتم - یعنی آموزش قدم‌به‌قدم و تعداد بالای سؤال - رو داره. روند آموزشی این کتاب کاملاً مثل کلاس درس می‌مونه... یعنی مثلاً تو تاریخ، درس اول که مباحثش کلیدی هست و ممکنه دبیر، اون درس رو تو دو جلسه تدریس کنه، ما هم دقیقاً براساس زمان‌بندی آموزشی اون رو تقسیم کردیم تا هم تفهیم مطالب برات راحت‌تر و بهتر باشه و هم بتونی خوب به سؤالای هر بخش پاسخ بدی؛ آره... درست فهمیدی. دقیقاً درسی که به دو بخش تقسیم میشه، دو بخش هم به صورت مجزا سؤال داره و این یعنی گل نهایی رو تو زدی و دیگه چی از این بهتر؟ القسه... جونم برات بگه که من (علیرضا کاهیدوند) سعی کردم تا با یک روند درست‌درمون آموزشی نمره ۲۰ نهاییت رو تضمین کنم و به قول معروف، سه‌سوته امتحان نهایی رو برات ببندم. کار ما اینه رفیق! که بتونیم تو مسیر آموزش کمکت کنیم و کنارت باشیم.

ساختار کتاب

به نظرم به اندازه کافی در خصوص اهمیت امتحانات نهایی و تأثیرش در کنکور شنیدید! پس حالا وقتشه که با ساختار کتاب‌های پرسؤال آشنا بشید:

مشاوره

هر درس با یک مشاوره کاربردی شروع میشه که در اون مباحثی که بیشترین شانس طراحی سؤال رو دارن، مشخص کردیم؛ همچنین در خصوص بارم اون درس در امتحانات و اینکه چجوری باید اون درس رو بخونید، کلی مشاوره کاربردی داریم.

درسنامه هدفدار

بعد می‌ریم سراغ درسنامه! درسنامه‌ها به سبک امتحانی نوشته شده تا بتونید تمام نکات مهم رو که در سؤالات امتحانی پرتکرار هستن، مرور کنید. با خوندن این درسنامه‌ها دیگه نیازی به کتاب درسی هم ندارید.

سؤالات امتحانی

بهترین روش برای موفقیت در امتحان نهایی، اینه که شما با انواع سؤالات احتمالی که ممکنه در امتحان نهایی طرح بشه، آشنا بشین! برای همین به یک کتاب نیاز دارین که پرسؤال باشه 😊 حالا آیا درسته همین‌طوری یه عالمه سؤال رو پشت سر هم بریزیم تو کتاب؟ قطعاً خیر! برای همین ما اومدیم هر درس رو بر اساس طرح درس معلم‌ها، به چند بخش تقسیم کردیم و به این شکل از هم جدا کردیم: **بخش اول**..... زیر هر بخش هم نوشتیم که این بخش مربوط به کدوم تپترهای درسه که راحت‌تر مطالب رو پیدا کنی. حالا تو هر بخش چه اتفاقی افتاده؟ در هر بخش از انواع مدل‌هایی که تا حالا در امتحانات نهایی سؤال طرح شده و حتی مواردی که احتمال میدیم امسال اضافه بشه، سؤال طرح کردیم. یعنی امکان نداره سؤالاتی تو امتحان نهایی طرح بشه و شما نمونه‌اش رو تو کتاب پرسؤال ندیده باشی. این‌جوری یعنی قراره با آمادگی کامل بری سر جلسه امتحان.

آزمون‌های نوبت اول و نوبت دوم

بعد از مطالعه درسنامه‌های خفن و بررسی تمام سؤالات درس‌به‌درس، نوبت این رسیده که خودت رو بسنجی و فضای امتحانی رو برای خودت شبیه‌سازی کنی. برای همین امتحانات رو براساس بارم‌بندی استاندارد امتحانات نهایی در نظر گرفتیم که متوجه بشی با خودت چند چندی.

فهرست

درس اول: منابع پژوهش در ...

درسنامه ۶
سؤالات امتحانی ۸
پاسخنامه ۱۴۴

درس سوم: اسلام در مکه

درسنامه ۱۹
سؤالات امتحانی ۲۲
پاسخنامه ۱۴۸

درس پنجم: تثبیت و گسترش ...

درسنامه ۳۶
سؤالات امتحانی ۳۸
پاسخنامه ۱۵۴

درس هفتم: جهان اسلام در عصر ...

درسنامه ۵۱
سؤالات امتحانی ۵۵
پاسخنامه ۱۶۰

درس نهم: ظهور و گسترش تمدن ...

درسنامه ۶۷
سؤالات امتحانی ۶۹
پاسخنامه ۱۶۵

درس یازدهم: حکومت، جامعه و ...

درسنامه ۸۳
سؤالات امتحانی ۸۵
پاسخنامه ۱۷۱

درس سیزدهم: تحولات سیاسی و ...

درسنامه ۹۷
سؤالات امتحانی ۱۰۰
پاسخنامه ۱۷۶

درس پانزدهم: قرون وسطا

درسنامه ۱۱۳
سؤالات امتحانی ۱۱۶
پاسخنامه ۱۸۲

درس دوم: روش پژوهش در ...

درسنامه ۱۲
سؤالات امتحانی ۱۴
پاسخنامه ۱۴۶

درس چهارم: امت و حکومت ...

درسنامه ۲۷
سؤالات امتحانی ۳۱
پاسخنامه ۱۵۱

درس ششم: امویان بر مسند قدرت

درسنامه ۴۳
سؤالات امتحانی ۴۶
پاسخنامه ۱۵۷

درس هشتم: اسلام در ایران ...

درسنامه ۶۰
سؤالات امتحانی ۶۲
پاسخنامه ۱۶۲

درس دهم: ایران در دوران غزنوی ...

درسنامه ۷۴
سؤالات امتحانی ۷۸
پاسخنامه ۱۶۸

درس دوازدهم: فرهنگ و هنر در ...

درسنامه ۹۰
سؤالات امتحانی ۹۲
پاسخنامه ۱۷۴

درس چهاردهم: فرهنگ و تمدن ...

درسنامه ۱۰۶
سؤالات امتحانی ۱۰۹
پاسخنامه ۱۸۰

درس شانزدهم: رنسانس و عصر جدید

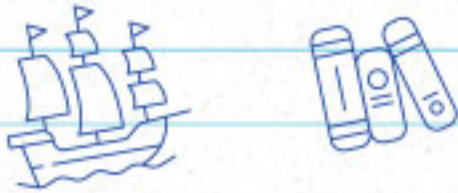

درسنامه ۱۲۱
سؤالات امتحانی ۱۲۴
پاسخنامه ۱۸۵

بخش اول
درسنامه و سؤال

منابع پژوهش در تاریخ اسلام و ایران دوران اسلامی

مشاوره: سلام! تاریخ یازدهم هم مثل تاریخ دهم، با کلیاتی راجع به علم تاریخ و منبع‌شناسی شروع می‌شود. این درس در نوبت اول بین ۱ تا ۳ نمره و در نوبت دوم به همراه درس دوم ۱ نمره ارزش دارد و باید حواست باشد. می‌تونه اصلاً به صورت ترکیبی با پایه دهم هم بیاد و هیچی معلوم نیست. ولی در کل مراقب باش از مباحثش غافل نشی. چون واسه طراحی کنکور هم خیلی جنبه. چه برسه برای امتحانات نهایی! حالا کجاهاش مهمه؟ از دسته‌بندی منابع به نوشتاری و غیرنوشتاری که بگذریم. مبحث کتاب‌های تاریخی و انواع آن، سوال خیزترین بخش این درسه‌ها می‌تونه هم به صورت بیه خاطر بیاد و یاد و هم تشریحی اِپس سعی کن نکاتش رو موبه‌م و بخونی و به ذهن بسپاری. در بخش کربست شواهد و مدارک هم کاربرد دارن. از بین منابع تاریخی، سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها مهم‌ترین هستن و طراحی سوال سرانگشس میرن: آخه سفرنامه‌ها، کتاب‌های جغرافیایی و آثار ادبی و منظوم نکاتشون تقریباً شبیه همه. پس خوب خوب درس‌نامه رو بخون و سراغ اون سوالا برو.

گونه‌های منابع تاریخی از ظهور اسلام تا پایان عصر صفوی

• آثار باقی‌مانده از این دوره هم مانند عصر باستان، از دو گونه غیرنوشتاری و نوشتاری برخوردار است که در ادامه بیشتر درباره‌شان توضیح می‌دهیم.

۱ منابع غیرنوشتاری

• این منابع مکتوب نیستند و به سه دسته تقسیم می‌شوند:

الف) محوطه‌ها و بناهای تاریخی: این دسته به مورخان کمک می‌کند تا از اوضاع فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی دوران گذشته آگاهی یابند و گذشته را بهتر و دقیق‌تر بفهمند و خود به دو نوع تقسیم می‌شوند:

۱ مکان‌های تاریخی مثل غار حرا، کوه احد و... که بستر یک رویداد تاریخی به شمار می‌روند.

۲ آثار و بناهای تاریخی مثل میدان نقش جهان، مسجدها، قلعه‌ها، پل‌ها و...

ب) ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان: این دسته از آثار از منابع بسیار موثق هستند. همه دست‌ساخته‌های انسانی باقی‌مانده از گذشته گواه روشنی بر

۱ نوع فرهنگ ۲ طرز تفکر (عقاید) و ۳ آداب و رسوم پیشینیان ما هستند: بنابراین بررسی این آثار اطلاعات بسیار مفیدی برای بازآفرینی گذشته در اختیار مورخان می‌گذارد.

ج) آثار شفاهی: مطالعه روشمندان این آثار به شناخت ۱ فرهنگ ۲ آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی و ۳ طبقات مختلف مردم در دوره‌های گوناگون کمک می‌کند.

۲ مراجع و منابع نوشتاری

• منابع نوشتاری موجود از دوره مورد بررسی، بسیار متنوع است که کتاب درسی برایتان پنج مورد از مهم‌ترینشان را ذکر کرده است.

در ادامه به بررسی هر یک از موارد بالا می‌پردازیم.

الف) کتاب‌های تاریخی

• از جمله مهم‌ترین منابع پژوهش در گذشته (دوران اسلام و ایران اسلامی) محسوب می‌شوند که مورخان دوره‌های مختلف آن‌ها را نگاشته‌اند و انواع مختلفی دارند که در جدول با آن‌ها آشنا می‌شوید.

انواع کتاب‌های تاریخی

نوع	معرفی و ویژگی	نمونه
تاریخ‌های عمومی	<ul style="list-style-type: none"> ● آغاز: از قرن سوم / تداوم: تا اواخر عصر قاجار ● موضوع: ذکر تاریخ جهان از آفرینش عالم، توضیح زندگی حضرت آدم و پیامبران، روایت تاریخ اساطیری ایران از کیومرث تا پایان دوره ساسانیان، رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی تا زمان حیات مؤلف 	«تاریخ طبری» اثر محمد بن جریر طبری
تاریخ‌های محلی	<ul style="list-style-type: none"> ● یکی از گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... ● انگیزه اصلی مورخان از تألیف به این سبک: 1 ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی 2 بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی 3 نوشتن زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر محلی 	«تاریخ سیستان» از مؤلفی ناشناخته درباره سیستان از دوران قدیم تا سال ۷۲۵ ق.
تاریخ‌های سلسله‌ای	<ul style="list-style-type: none"> ● پیوند با تاریخ‌نویسی محلی در اثر گسترش این نوع تاریخ‌نویسی در میان سلسله‌های محلی ● از تاریخ‌نگاری‌های مورد علاقه شاهان و حاکمان بزرگ و کوچک ● تشویق ادبا و دانشمندان به وسیله حاکمان به تدوین تاریخ‌های سلسله‌ای برای ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود 	«تاریخ بیهقی» از مشهورترین تاریخ‌های سلسله‌ای در تاریخ غزنویان
تک‌نگاری‌ها	<ul style="list-style-type: none"> ● آغاز: از دوره تیموری به بعد ● ثبت و ضبط تاریخ زندگی فرمانروایان - به دستور خودشان - به صورت متمرکز و ویژه ● تفاوت با تاریخ‌های سلسله‌ای: در تاریخ‌های سلسله‌ای ممکن است یک پادشاه و جانشینان و پیشینیان و به‌طور کل سلسله، مورد نظر موضوع باشد، اما در تاریخ‌های تک‌نگاری، صرفاً توجه تاریخ‌نگار به یک فرمانروا مثلاً تیمور است. 	«عجائب المقدور فی نواب تیمور» اثر ابن عربشاه درباره زندگی تیمور
تاریخ‌های منظوم	<ul style="list-style-type: none"> ● پیشینه پر سابقه سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی در ایران و رواج و رونق بسیار آن در دوره مغولان ● سبک اثر: سرایش رویدادهای تاریخی به صورت شعر 	«شاهنامه فردوسی» (حماسی - تاریخی)

ب) سفرنامه‌ها

● سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌دهند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شود. بسیاری از جهان‌گردان گنجینه‌های از اخبار و اطلاعات بسیار ارزش از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند، از جمله ایران، به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

ج) نوشته‌های جغرافیایی

● نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات بسیار مهمی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب و هوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی و راه‌ها، کالاها و... ارائه می‌دهند. کتاب‌هایی با عنوان مشترک **المسالك و الممالک** که نویسندگان مختلفی مثل ابن خردادبه آن‌ها را نوشته‌اند، از این گونه است.

د) ادبیات و متون ادبی

● متون نظم و نثر ادبی، گونه مهمی از منابع تاریخی محسوب می‌شوند: چون رویدادهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصر کمابیش در شعر شاعران و نوشته‌های ادبی منشور نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند. همچنین بسیاری از شاعران منتقد اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی عصر خود بودند و نظراتشان را در آثارشان ثبت کرده‌اند. نتیجه ← اشعار و نوشته‌های ادبی منشور در هر دوره مانند آینه‌های تمام‌نما رویدادهای آن دوره را به مورخان نشان می‌دهد.

● دیوان حافظ، گلستان و بوستان سعدی و اشعار انوری - که در قصیده **نامه اهل خراسان** اوضاع سیاسی و اجتماعی زمانه‌اش یعنی دوره سلجوقی را نقد می‌کند - مصادیقی از این گونه منابع هستند.

ه) سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها

● سیاست‌نامه‌ها: اطلاعات مفیدی درباره شیوه کشورداری، مناسبات حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهد. **مثال:** سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک که وزیر مقتدر دربار سلجوقی در دوران آل‌بارسلان و ملکشاه بود، یکی از برجسته‌ترین این آثار است.

● اندرزنامه‌ها: بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازد: **مثال:** قابوس‌نامه عنصرالمعالی در قرن پنجم هجری، از نمونه‌های مشهور آن است.

و) سایر منابع نوشتاری

طبقات، انساب و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای: حاوی اطلاعات مفیدی هستند.

اسناد برجای مانده از دیوان‌های حکومتی مثل فرمان‌ها، معاهدات سیاسی، اسناد اقتصادی و فرهنگی و منشآت (نامه‌ها): از منابع مهم تاریخی‌اند.

متون تقویمی و گاه‌شماری، متون فلسفی و کلامی و فقهی، متون اخلاقی و سایر تألیفات هلمی: می‌توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های مختلف تاریخی مورد توجه قرار گیرند.

نوشته‌های روی سکه‌ها: اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

سؤالات امتحان

بخش اول: منابع تاریخی دوران اسلامی

سؤالات صحیح و غلط

۱. مورخان برای آگاهی از چگونگی وقوع رویدادهای گذشته، به منابع غیرنوشتاری رجوع می‌کنند.
 ۲. آثار شفاهی یکی از منابع نوشتاری محسوب می‌شود.

سؤالات وصل‌کردنی

۳. هر یک از موارد ستون «الف» به کدام یک از موارد ستون «ب» مربوط می‌شود؟ (یک مورد از ستون سمت چپ اضافه است).

«الف»	«ب»
(۱) محوطه‌ها و بناهای تاریخی	☒ الف) منابع غیرنوشتاری
(۲) ادبیات عامیانه	☒ ب) آثار شفاهی
(۳) گاه‌شماری	☒ ج) سیاست‌نامه‌ی خواجه نظام‌المک توسی
(۴) شاهنامه	☒ د) مراجع و منابع نوشتاری
	☒ ه) تاریخ منظوم

سؤالات جای خالی

۴. مکان‌های تاریخی، مثل غار حرا، کوه ..... یا دشت ..... هر یک بستر وقوع یک رویداد تاریخی به شمار می‌روند.
 ۵. ابزارها و وسایل دست‌ساخته‌ی انسان از منابع ..... به شمار می‌رود.
 ۶. بررسی ابزارها و وسایل دست‌ساخته‌ی انسان که به‌طور خاص در قلمرو دانش‌هایی چون ..... و هنر قرار می‌گیرند، اطلاعات بسیار مفیدی برای بازآفرینی گذشته در اختیار مورخان می‌گذارتند.
 ۷. گونه‌های متفاوت مثل‌ها، لطیفه‌ها و انواع شعر، نظیر دوبیتی، از جمله آثار ..... به شمار می‌روند که جزو منابع غیرنوشتاری به حساب می‌آیند.
 ۸. از جمله مهم‌ترین منابع پژوهش در گذشته، ..... هستند که توسط مورخان دوره‌های مختلف نوشته شده‌اند.

سؤالات چهارگزینه‌ای

۹. بررسی آثار و ابزار دست‌ساخته‌ی انسان در قلمرو کدام دانش‌ها قرار می‌گیرد؟
 (۱) علوم تجربی - دیرینه‌شناسی و معماری
 (۲) باستان‌شناسی - جغرافیا و هنر
 (۳) علوم تجربی - جغرافیا و دیرینه‌شناسی
 (۴) باستان‌شناسی - معماری و هنر
 ۱۰. برای اینکه بتوانیم درباره‌ی تاریخ اساطیری ایران اطلاعاتی به دست بیاوریم، باید سراغ کدام یک از آثار زیر برویم؟
 (۱) تاریخ‌های عمومی
 (۲) تاریخ‌های محلی
 (۳) تگ‌نگاری‌ها
 (۴) تاریخ‌های منظوم

سؤالات کوتاه‌پاسخ

۱۱. انواع منابع غیرنوشتاری را نام ببرید.
 ۱۲. محوطه‌ها و بناهای تاریخی چه کمکی به مورخان می‌کنند؟
 ۱۳. تمام دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته گواه بر چیست؟
 ۱۴. سه مورد از آثار شفاهی را بنویسید.

تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی

۱۵. ادبیات و متون ادبی:

مقایسه پدیده‌های تاریخی

۱۶. از انواع منابع نوشتاری، سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید.

اظهارنظر و قضاوت

۱۷. به نظر شما، متون جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی از گذشتگان ارائه می‌دهند؟
 ۱۸. به نظر شما، هدف از نگارش کتاب‌های سیاست‌نامه چه بود؟

توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزا یا ویژگی‌های پدیده‌های تاریخی

۱۹. گونه‌های مختلف منابع تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی را نام ببرید.
۲۰. منابع نوشتاری تاریخ ایران دوره اسلامی تا پایان عصر صفوی شامل چیست؟
۲۱. نمونه‌هایی از ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان را به‌عنوان منابع تاریخی نام ببرید.
۲۲. نمونه‌هایی از محوطه‌ها و بناهای تاریخی را به‌عنوان منابع تاریخی نام ببرید.

کاربست شواهد و مدارک تاریخی

- متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید.
- قسمتی از متن کتاب «عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور» ابن‌هریسه درباره کشتار مردم اصفهان به دستور تیمور:
- تیمور کسان خویش به ضبط شهر فرستاد. به هر کوی و برزن جمعی از آنان برگماشت و در هر ناحیت و محلت گروهی پراکنده داشت و آنان سر به تبه‌کاری و دست به آزار اهالی برآوردند. مردم را بنده‌وار به خدمت گرفتند و آزار و ستم از حد به در بردند. اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند و مرگ را بدان زبونی و خواری ترجیح می‌نهادند، داستان این تطاول با رئیس خود در میان آوردند و می‌گفت من شبانگاه طبل می‌نوازم چون بانگ آن شنیدید، هرکس در میهمان خود درآویزد و چنان‌که خواهد خون وی بریزد...»
۲۳. متن بالا درباره کشتار کدام شهر به دست تیمور است؟
  ۲۴. اهل اصفهان پس از حمله تیمور چه کردند؟
  ۲۵. متن بالا از کدام کتاب انتخاب شده است؟
  ۲۶. متن بالا مربوط به کدام نوع از تاریخ‌نگاری‌هاست؟

سؤالات تشریحی (علل، دلایل، آثار، نتایج و پیامدهای تاریخی)

۲۷. دست‌ساخته‌های انسانی چه نوع منابعی هستند؟ با ذکر مثالی توضیح دهید.
۲۸. مطالعه آثار شفاهی چه کمکی به مورخان می‌کند؟
۲۹. انواع مختلف کتاب‌های تاریخی تألیف‌شده در دوران اسلامی را نام ببرید.
۳۰. سایر نوشته‌ها در منابع نوشتاری تاریخی شامل چه مواردی است؟

یک گام فراتر

۳۱. فرض کنید مورخی هستید که در قرن سوم هجری به سر می‌برید. کتاب شما از چه نوع تاریخ‌نگاری محسوب می‌شود؟

بخش دوم: کتاب‌های تاریخی

سؤالات صحیح و غلط

۳۲. تاریخ‌نگاری عمومی یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است که از قرن چهارم هجری آغاز شد و تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت.
۳۳. از مهم‌ترین و مشهورترین تاریخ‌های عمومی می‌توان به تاریخ طبری تألیف محمد بن جریر طبری (۲۲۴ - ۳۱۰ ق) اشاره کرد.
۳۴. از معروف‌ترین آثار تاریخی محلی می‌توان به تاریخ بیهقی اثر ابوالفضل بیهقی اشاره کرد.
۳۵. تک‌نگاری از دوره تیموریان به بعد مرسوم شد.
۳۶. سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی که در ایران پیشینه دیرینه‌ای داشت، در دوره مغولان رواج و رونق بسیاری یافت.
۳۷. کتاب‌هایی با عنوان مشترک «المسالک و الممالک» تألیف نویسندگان مختلف از جمله ابن‌خردادبه جزو سفرنامه‌ها محسوب می‌شود.
۳۸. از نمونه‌های مشهور اندرزنامه‌ها، می‌توان به قابوس‌نامه، نوشته هنصرالمعالی در قرن ششم اشاره کرد.

سؤالات وصل‌کردنی

۳۹. هر یک از کتاب‌های سمت راست، متعلق به کدام شخصیت از ستون سمت چپ است؟ (یک مورد از ستون سمت چپ اضافه است).

«الف»	○	(۱) تاریخ سیستان
«ب»	○	(۲) عجائب‌المقدور
○	○	(الف) خواجه نظام‌الملک
○	○	(ب) ابن‌عربشاه
○	○	(ج) مؤلفی ناشناس

سؤالات جای خالی

۴۰. مؤلفان تاریخ‌های عمومی، نگارش تاریخ جهان را از ..... آغاز می‌کردند و سپس به شرح زندگی ..... و ..... می‌پرداختند.
۴۱. مؤلفان تاریخ‌های عمومی تاریخ اساطیری ایران را از ..... آغاز و به پایان دوره ..... ختم می‌کردند.
۴۲. تاریخ‌های محلی یکی از مهم‌ترین گونه‌های تاریخ‌نگاری و یکی از گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ..... و نیز شهرها و مناطق ایران است.
۴۳. سرایندگان تاریخ‌های منظوم، ..... را به نظم می‌کشیدند.
۴۴. سفرنامه‌ها از منابع ..... به شمار می‌روند.
۴۵. شاعرانی مانند انوری، شاعر دوره سلجوقی در قصیده نامه ..... ، سعدی در ..... و حافظ در دیوانش، به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند.
۴۶. اندرزن‌نامه‌ها بیشتر به ..... و ..... فرمانروا و مردم می‌پردازند.
۴۷. انواع دیگری از تألیفات با نام ..... ، ..... و فرهنگ‌نامه‌های زندگی‌نامه‌ای نیز حاوی اطلاعات مفید تاریخی‌اند.

سؤالات چهارگزینه‌ای

۴۸. کدام یک از انواع تاریخ‌نگاری به اشاره و امر فرمانروا نوشته می‌شود؟
- (۱) تاریخ‌های سلسله‌ای و عمومی
 (۲) تک‌نگاری‌ها و تاریخ‌های سلسله‌ای
 (۳) تاریخ‌های محلی و عمومی
 (۴) تاریخ‌های منظوم و تک‌نگاری‌ها
۴۹. کدام گزینه درباره شروع و رواج تاریخ‌های تک‌نگاری درست است؟
- (۱) با ورود اسلام به ایران رواج یافت.
 (۲) در ایران سابقه‌ای دیرینه داشت.
 (۳) از دوره تیموریان به بعد مرسوم شد.
 (۴) تا پایان عصر قاجار تداوم داشت.
۵۰. برای آگاهی از اوضاع اجتماعی مردم ایران در عصر صفوی، می‌توانیم به کدام یک از انواع کتاب‌های زیر مراجعه کنیم؟
- (۱) تاریخ‌های سلسله‌ای
 (۲) سفرنامه‌ها
 (۳) تاریخ‌های منظوم
 (۴) تک‌نگاری‌ها
۵۱. با مراجعه به نوشته‌های جغرافیایی، اطلاعات مهمی را درباره چه مواردی به دست می‌آوریم؟
- (۱) مناسبات حکومت و مردم - تشکیلات سرزمین و حدود قلمرو
 (۲) انواع ادبیات شفاهی - تاریخ اساطیری و سرزمین‌های ناشناخته
 (۳) معاهدات سیاسی - اوضاع اجتماعی و مناسبات سلسله‌ها
 (۴) آداب و رسوم - فرهنگ - معیشت و محدوده سرزمینی
۵۲. کدام گزینه درباره قصیده نامه اهل خراسان درست است؟
- (۱) از جمله متون ادبی اثر انوری شاعر دوره سلجوقی است.
 (۲) شعری انتقادی است که در دوره تیموریان نوشته شده است.
 (۳) یکی از قصاید سعدی با موضوع نقد شاهان زمانه‌اش است.
 (۴) تاریخ منظومی است که در دوره غزنویان به رشته تحریر درآمد.
۵۳. عنوان کتاب مشترک میان نویسندگان متون جغرافیایی چیست و مشهورترین آن، اثر کدام یک از اشخاص زیر است؟
- (۱) المسالک و الممالک - ابن خردادبه
 (۲) سفرنامه‌ها - ناصر خسرو قبادیانی
 (۳) المسالک و الممالک - ناصر خسرو قبادیانی
 (۴) سفرنامه‌ها - ابن خردادبه
۵۴. به کدام دلیل میان تاریخ‌های سلسله‌ای و تاریخ‌های محلی، پیوند و ارتباط برقرار گردید؟
- (۱) حضور دانشمندان و مورخان بومی در دربار سلسله‌های محلی
 (۲) حفظ تاریخ اساطیری ایران از دوران کیومرث تا عصر مؤلف
 (۳) گسترش تاریخ‌نویسی‌های سلسله‌ای در میان سلسله‌های محلی
 (۴) تمایل مؤلفان تاریخ‌های محلی به ارتباط با حکومت‌های بومی
۵۵. برای آگاهی از تاریخ غزنویان به کدام کتاب زیر می‌توان رجوع کرد و دلیل آن چیست؟
- (۱) تاریخ طبری - این کتاب نوعی تاریخ سلسله‌ای در تاریخ غزنویان است.
 (۲) تاریخ بیهقی - این کتاب نوعی تاریخ سلسله‌ای در تاریخ غزنویان است.
 (۳) تاریخ طبری - انگیزه نویسنده، بیان ویژگی‌های منطقه خود بوده است.
 (۴) تاریخی بیهقی - انگیزه نویسنده بیان ویژگی‌های منطقه خود بوده است.

سؤالات کوتاه پاسخ

۵۶. مشهورترین نمونه تاریخ‌های سلسله‌ای را نام ببرید.
۵۷. نام مشهورترین تک‌نگاری چیست؟ اثر چه کسی است؟
۵۸. برجسته‌ترین منظومه حماسی و تاریخی چه نام دارد؟ متعلق به کیست؟
۵۹. سیاست‌نامه‌ها و اندرزن‌نامه‌ها جزو کدام دسته از منابع تاریخی هستند؟

۶۰. برجسته‌ترین کتاب سیاست‌نامه متعلق به کیست؟

۶۱. بررسی متون تقویمی، گاه‌شماری و فلسفی چه اطلاعاتی درباره گذشته ارائه می‌دهند؟

۶۲. نوشته‌های روی سکه‌ها چه اطلاعات مفیدی ارائه می‌دهند؟

تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی

۶۳. تک‌نگاری:

۶۴. سفرنامه‌ها:

مقایسه پدیده‌های تاریخی

۶۵. تاریخ‌های محلی و تاریخ‌های منظوم را مقایسه کنید.

اظهار نظر و قضاوت

۶۶. به نظر شما، انگیزه اصلی نویسندگان کتاب‌های تاریخ‌های محلی چه بود؟

۶۷. به نظر شما، هدف از نگارش تاریخ‌های سلسله‌ای چه بود؟

۶۸. به نظر شما، سفرنامه‌ها چه اطلاعاتی درباره تاریخ ایران دوران اسلامی به دست می‌دهند؟

توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزا یا ویژگی‌های پدیده‌های تاریخی

۶۹. از جمله منابع مهم پژوهش در گذشته، کتاب‌های تاریخی هستند، انواع آن را نام ببرید.

کاربست شواهد و مدارک تاریخی

متن زیر را که از سفرنامه ناصر خسرو انتخاب شده مطالعه کنید و به پرسش‌های داده‌شده پاسخ دهید.

• «نهم محرم به قزوین رسیدم. باهستان بسیار داشت، بی‌دیوار و خار و هیچ مانعی از دخول در باغات نبود و قزوین را شهری نیکو دیدم. بارویی حصین و کنگره بر آن نهاده و بازارهایی خوب، مگر آنکه آب در وی اندک بود و منحصر به کاریزها در زیرزمین و رئیس آن مردی هلوی بود و از همه صنایع‌ها که در آن شهر بود، کفشگر بیشتر بود.»

۷۰. متن بالا جزو کدام دسته از منابع تاریخی است؟

۷۱. متن بالا از چه کتابی انتخاب شده است؟

۷۲. در متن بالا ناصر خسرو به توصیف کدام شهر پرداخته است؟

سؤالات تشریحی (علل، دلایل، آثار، نتایج و پیامدهای تاریخی)

۷۳. ویژگی‌های تاریخ‌های عمومی دوران اسلامی را بنویسید.

۷۴. تاریخ‌نگاری به صورت تک‌نگاری از چه زمانی و با چه هدفی مرسوم شد؟

۷۵. مشهورترین تک‌نگاری تاریخی را نام ببرید.

۷۶. نمونه‌ای از نوشته‌ها و کتاب‌های جغرافیایی را نام ببرید.

۷۷. کدام‌یک از شاعران در شعرهای خود به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمان خود را نقد کرده‌اند؟

۷۸. کتاب‌های سیاست‌نامه حاوی چه موضوعاتی هستند و چه اطلاعاتی ارائه می‌دهند؟

۷۹. اندرزنامه‌ها بیشتر به چه مسائلی می‌پردازند؟ مشهورترین اندرزنامه را نام ببرید.

۸۰. منظومه‌های حماسی و تاریخی در کدام دسته از کتاب‌های تاریخی قرار دارند؟ با ذکر مثال توضیح دهید.

۸۱. اطلاعات ارزشمندی که جهان‌گردان درباره تاریخ اجتماعی، فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌ها ارائه می‌دهند در کدام دسته از منابع نوشتاری قرار می‌گیرد و چه ویژگی‌هایی دارد؟

۸۲. دلیل اهمیت متن نظم و نثر ادبی چیست؟

یک گام فراتر

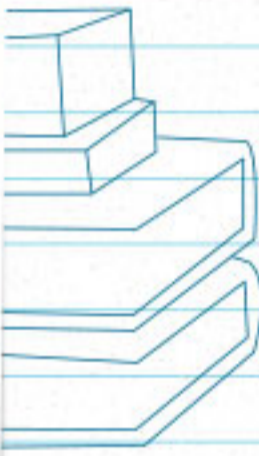
۸۳. فرض کنید دانش‌آموزی هستید که می‌خواهید به زندگانی حضرت موسی و حوادث تاریخی او بپردازید؛ سراغ کدام گونه از کتاب‌های تاریخی می‌روید؟ چرا؟

۸۴. نسبت تیمور گورکانی به کتاب نواب تیمور در کدام گزینه مطرح شده است؟

- (۱) تاریخ بیهقی ← سلطان محمود غزنوی
- (۲) تاریخ سیستان ← تیمور گورکانی
- (۳) تاریخ طبری ← سلطان محمود غزنوی
- (۴) سیاست‌نامه ← تیمور گورکانی

بخش دوم

آزمون‌ها

سؤالات امتحانی نوبت اول		تألیفی
درس: تاریخ ۲ (یازدهم)	رشته: علوم انسانی	مدت امتحان: ۹۰ دقیقه
تاریخ: / /		

ردیف	سؤالات	نمره
۱	<p>به خاطر بیاورید.</p> <p>الف) جمله‌های درست یا نادرست را مشخص کنید.</p> <p>۱- از مشهورترین تک‌نگاری‌ها می‌توان به تاریخ طبری، تألیف محمد بن جریر طبری (۲۲۴ - ۳۱۰ ق) اشاره کرد. ☒ ☒</p> <p>۲- معاویه، نخستین خلیفه‌ای بود که برخلاف خلفای پیش از خود، با زور و غلبه نظامی، زمام امور را به دست گرفت. ☒ ☒</p> <p>۳- پیروزی اعراب مسلمان در جنگ قادسیه سرنوشته حکومت ساسانی را قطعی کرد (۲۱ ق). ☒ ☒</p> <p>ب) کدام یک از گزینه‌های سمت چپ با شماره‌های سمت راست در ارتباط است؟ (دو مورد در ستون سمت چپ اضافه است.)</p> <p style="text-align: center;">الف) ب)</p> <p>۱- مورخ در این روش ناچار به گزینش و انتخاب است. ☐ ☐</p> <p>۲- بیعت پیامبر با ۱۲ مرد یتربی در سال دوازدهم بعثت ☐ ☐</p> <p>۳- یکی از باادام‌ترین دانشگاه‌های اسلام که فاطمیان در شهر قاهره آن را بنیان نهادند (۲۵۹ ق). ☐ ☐</p> <p>ج) جاهای خالی را با کلمات مناسب تکمیل کنید. (دو مورد اضافی است.)</p> <p>(تاریخ بیهقی - مروج الذهب و معادن الجواهر - جاهلیت - عصبیت)</p> <p>۱- یکی از نمونه‌های تاریخ‌نگاری براساس روش موضوع محوری، کتاب _____، نوشته علی بن حسین مسعودی است.</p> <p>۲- وابستگی شدید عرب‌ها به قبیله خود، موجب به وجود آمدن _____ قبیله‌ای شده بود.</p> <p>د) گزینه‌های مناسب را انتخاب کنید.</p> <p>۱- کدام گزینه، یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش یک گزارش تاریخی است؟</p> <p>☐ الف) تعیین فاصله زمانی و مکانی راوی با روایت</p> <p>☐ ب) مطابقت با سایر منابع و شواهد</p> <p>☐ ج) مطابقت با عقل</p> <p>☐ د) فهم انگیزه و هدف روایت‌کننده</p> <p>۲- کدام یک از گزینه‌های زیر جزو اقدامات ابوبکر نیست؟</p> <p>☐ الف) تشکیل شورای شش نفره برای انتخاب جانشین</p> <p>☐ ب) مقابله با مرتدان</p> <p>☐ ج) سرکوب پیامبران دروغین</p> <p>☐ د) شکست مخالفان و معترضان به خلافت خویش</p> <p>ه) به سؤالات زیر پاسخ کوتاه دهید.</p> <p>۱- کدام پیمان، سرآغاز تأسیس امت و حکومت اسلامی بود؟</p> <p>۲- مورخان، سال نهم هجری را چه سالی نامیده‌اند؟</p>	۳
۲	<p>تعریف اصطلاحات یا مفاهیم تاریخی</p> <p>الف) صلح حدیبیه:</p> <p>ب) برمکیان:</p>	۲
۳	<p>مقایسه پدیده‌های تاریخی</p> <p>سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها را با یکدیگر مقایسه کنید.</p>	۱/۵
۴	<p>اظهارنظر و قضاوت</p> <p>الف) به نظر شما، پیشرفت علوم تجربی چه نقشی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می‌کنند؟</p> <p>ب) به نظر شما، چرا اندیشه هجرت از مکه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت؟</p> <p>ج) به نظر شما، چرا مهم‌ترین پیامد فتوحات مسلمانان، در هرصه دین و فرهنگ جلوه‌گر شد؟</p>	۱/۵

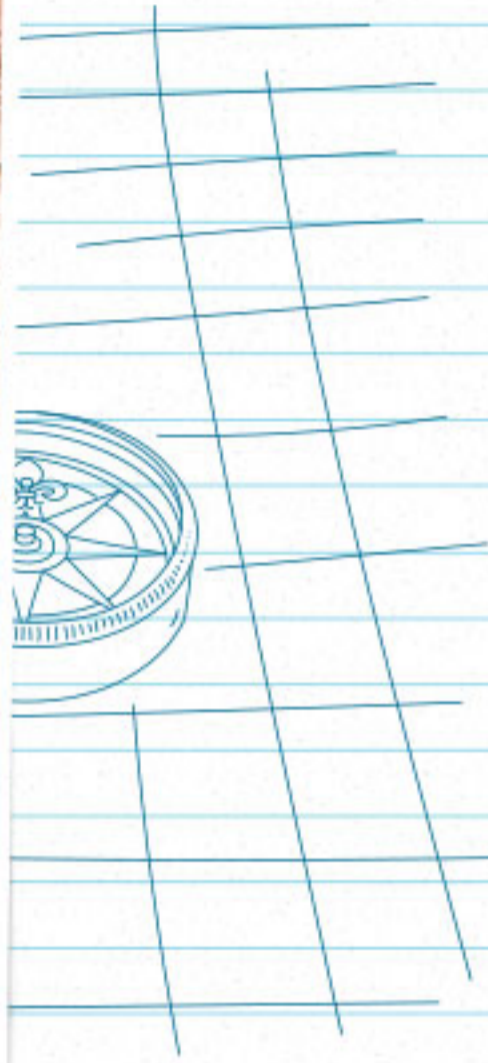
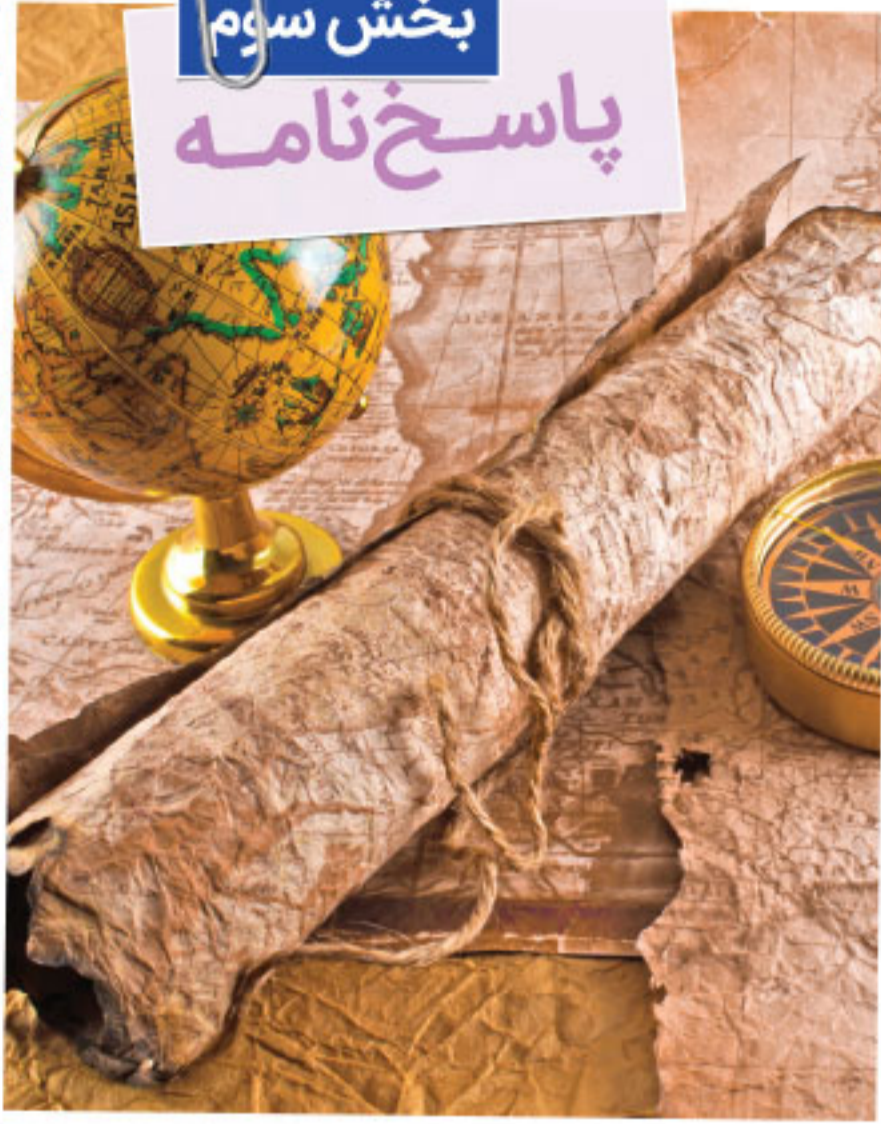

تألیفی	سؤالات امتحانی نوبت اول		
تاریخ: / /	مدت امتحان: ۹۰ دقیقه	رشته: علوم انسانی	درس: تاریخ ۲ (یازدهم)

ردیف	سؤالات	نمره
۵	توصیف، فهرست و طبقه‌بندی اجزا یا ویژگی‌های پدیده‌های تاریخی الف) از انواع کتاب‌های تاریخی تألیف‌شده در دوران اسلامی چهار مورد را نام ببرید. ب) مهم‌ترین عواملی که در پذیرش اسلام توسط مردم سرزمین‌های مختلف تأثیر داشت، کدام‌اند؟ ج) مشهورترین نمونه‌های آثار معماری عصر فاطمیان کدام‌اند؟	۳
۶	کاربست شواهد و مدارک تاریخی متن زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آن پاسخ دهید. «فرمانده سپاه عرب [جان‌ها و مال‌ها و زمین‌هایشان را امان می‌دهد که کسی دینشان را تغییر ندهد و از انجام ترتیبات دینشان منع نکند، مادام که هر سال به عامل خویش جزیه دهند. مادام که ره‌مانده را راهنمایی کنند، راه‌ها را اصلاح کنند و هرکس از سپاه مسلمانان را که به آن‌ها گذر کند [یک شبانه‌روز] مهمان کنند و مادام که نیک‌خواهی کنند. اگر خیانت کردند ذمه ما از آن‌ها بری باشد» (طبری، تاریخ طبری، ج ۵، ص ۱۹۶). الف) متن بالا از کدام صلح‌نامه انتخاب شده است؟ ب) با توجه به متن بالا، در ازای چه شروطی، جان‌ها و مال‌ها و زمین‌های ایرانیان در امان می‌ماند؟	۱
	سؤالات تشریحی (همل، دلایل، آثار، نتایج و پیامدهای تاریخی)	
۷	نوشته‌های جغرافیایی چه نوع اطلاعاتی را از گذشته بیان می‌کنند؟ مثال بزنید.	۱/۲۵
۸	روش تاریخ‌نگاری روایی را توضیح دهید.	۱/۵
۹	منظور از جاهلی و جاهلیت در دوران پیش از اسلام چیست؟	۱
۱۰	نخستین ایمان‌آوردگان به نبوت پیامبر و دین اسلام چه کسانی بودند؟	۱
۱۱	پیمان عقبه دوم را توضیح دهید.	۰/۷۵
۱۲	پس از نزول کدام سوره و چگونه، مکه و خانه خدا، به‌عنوان حرم اسلامی معرفی شد؟	۱
۱۳	دو مورد از عواملی را که در شکل‌گیری نهضت علمی و فرهنگی مسلمانان در عصر خلافت عباسیان نقش داشت بنویسید.	۱/۵
	موفق و مؤید باشید.	جمع نمره ۲۰

بخش سوم
پاسخنامه

پاسخ سؤالات درس ۱

۱. درست

۲. نادرست: آثار شفاهی جزو منابع غیرنوشتاری است.

۳. الف ۲ ب ۳ د ۴ هـ ۷. آثار شفاهی

۴. کوه احد یا دشت چالدران

۵. غیرنوشتاری

۶. باستان‌شناسی، معماری

۱۱. ۱ محوطه‌ها و بناهای تاریخی ۲ ابزارها و وسایل دست‌ساخته انسان

۲ آثار شفاهی

۱۲. مورخان رادرمینه فهم عمیق ترو بازسازی دقیق تر گذشته‌ها کمک می‌کنند.

۱۳. گواه روشنی بر نوع فرهنگ و عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند.

۱۴. ۱ انواع مختلف ادبیات عامیانه، اعم از داستان‌های تاریخی، قهرمانی،

اخلاقی و تخیلی ۲ لطیفه‌ها ۳ انواع شعر نظیر دوبیتی

۱۵. ادبیات و متون ادبی: متون نظم و نثر ادبی گونه مهمی از منابع تاریخی

محسوب می‌شوند: زیرا اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز عقاید دینی

و فلسفی رایج در هر عصری، کم‌وبیش در شعر شاعران و نویسندگان آن

عصر انعکاس می‌یابند. همچنین بسیاری از شاعران مانند انوری، شاعر دوره

سلجوقی در قصیده نامه اهل خراسان، سعدی در بوستان و گلستان و حافظ در

دیوانش به خوبی اوضاع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی زمانه خود را نقد کرده‌اند.

۱۶. کتاب‌های سیاست‌نامه اطلاعاتی سودمند درباره شیوه کشورداری، مناسبات

حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه

می‌دهند. سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی،

یکی از برجسته‌ترین این آثار است.

اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم

می‌پردازند. از نمونه‌های مشهور اندرزنامه‌ها، می‌توان به قابوس‌نامه، نوشته

عنصرالمعالی در قرن پنجم هجری اشاره کرد.

۱۷. اطلاعات بسیار بااهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت،

آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه‌ها، کالاها، قلعه‌ها، برج‌ها،

بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و

سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند.

۱۸. کتاب‌های سیاست‌نامه اطلاعاتی سودمند درباره شیوه کشورداری، مناسبات

حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی

ارائه می‌دهند.

۱۹. ۱ منابع غیرنوشتاری ۲ مراجع و منابع نوشتاری

۲۰. ۱ کتاب‌های تاریخی ۲ سفرنامه‌ها ۳ نوشته‌های جغرافیایی ۴ ادبیات

و متون ادبی ۵ سیاست‌نامه‌ها و اندرزنامه‌ها ۶ سایر نوشته‌ها

۲۱. انواع پوشاک، جواهرات، ابزارهای کشاورزی، ظروف، وسایل حمل‌ونقل،

اشیای هنری مثل مجسمه‌ها، تابلوهای نقاشی، سازهای موسیقی،

جنگ‌افزارها، وسایل خانگی

۲۲. مکان‌های تاریخی مثل غار حرا، کوه احد یا دشت چالدران، هر کدام به‌عنوان بستر وقوع یک رویداد تاریخی به‌شمار می‌روند. آثار و بناهای تاریخی مانند میدان نقش جهان، مسجد گوهرشاد و به‌طور کلی آثار ساختمانی و معماری، نظیر کاخ‌ها، کاروان‌سراها، قلعه‌ها و برج‌ها، زیارتگاه‌ها، مقبره‌ها، پل‌ها و جاده‌ها، آب‌انبارها، مساجد و کلیساها، معابد و خانقاه‌ها، بنادر و اسکله‌ها و روستاها و شهرهای قدیمی.

۲۳. اصفهان

۲۴. اهل اصفهان که شیوه حمیت داشتند و مرگ را بدان زبونی و خواری ترجیح می‌نهادند، داستان این تطاول را با رئیس خود در میان آوردند و می‌گفت من شبانگاه طبل می‌نوازم چون بانگ آن شنیدند هرکس در میهمان خود درآویزد و چنان که خواهد خون وی بریزد.

۲۵. کتاب «عجائب المقدور فی نواب تيمور»

۲۶. تک‌نگاری

۲۷. این دسته از آثار نیز برای مورخان به‌نوبه خود از منابع بسیار موثق محسوب می‌شوند: نظیر: انواع پوشاک، انواع جواهرات ابزارهای کشاورزی، ظروف، وسایل حمل‌ونقل، اشیای هنری مثل مجسمه‌ها، تابلوهای نقاشی، سازهای موسیقی، جنگ‌افزارها، وسایل خانگی و در مجموع تمام دست‌ساخته‌های انسانی بازمانده از گذشته، گواه روشنی بر نوع فرهنگ و عقاید و آداب و رسوم پیشینیان ما هستند. از این رو، بررسی این آثار که به‌طور خاص در قلمرو دانش‌هایی چون باستان‌شناسی، معماری و هنر قرار می‌گیرند، اطلاعات بسیار مفیدی برای بازآفرینی گذشته، در اختیار مورخان می‌گذارند.

۲۸. کمک زیادی به شناخت فرهنگ، آداب و رسوم و سنت‌های مختلف اجتماعی در دوره‌های مختلف می‌کند.

۲۹. ۱ تاریخ‌های عمومی ۲ تاریخ‌های محلی ۳ تاریخ‌های سلسله‌ای

۴ تک‌نگاری ۵ تاریخ‌های منظوم

۳۰. انواع دیگری از تألیفات با نام طبقات انساب و فرهنگ‌های زندگی‌نامه‌ای نیز حاوی اطلاعات مفید تاریخی‌اند.

اسناد بر جای مانده از دیوان‌های حکومتی سلسله‌ها، نظیر فرمان‌ها، معاهدات سیاسی، اسناد اقتصادی و فرهنگی و منشآت (نامه‌ها) نیز از منابع و مراجع مهم تاریخی محسوب می‌شوند. متون قدیمی و گاه‌شماری، متون فلسفی و کلامی و فقهی، متون اخلاقی و سایر تألیفات علمی نیز می‌تواند به‌منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های تاریخی، مورد توجه و مطالعه مورخان قرار گیرند. نوشته‌های روی سکه‌ها نیز اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

۳۱. تاریخ‌های عمومی: چون در قرن سوم رواج یافتند.

۳۲. نادرست: تاریخ‌نگاری عمومی یکی از شاخه‌های تاریخ‌نگاری در ایران است که از قرن سوم هجری آغاز شد و تا اواخر عصر قاجار تداوم یافت.

۳۳. درست

۳۴. نادرست: از معروف‌ترین آثار تاریخی محلی می‌توان به تاریخ سیستان از مؤلفی ناشناخته، در موضوع تاریخ سیستان از ایام قدیم تا سال ۷۲۵ قمری اشاره کرد.

۳۵. درست ۳۶. درست

۳۷. نادرست: کتاب‌هایی با عنوان مشترک المسالك والممالك تألیف نویسندگان مختلف از جمله ابن‌خردادبه از نوشته‌های جغرافیایی به حساب می‌آید.

۳۸. نادرست: از نمونه‌های مشهور اندرزنامه‌ها می‌توان به قابوس‌نامه، نوشته عنصرالمعالی در قرن پنجم هجری اشاره کرد.

۳۹. ۱ ج ۲ ب

۴۰. آفرینش عالم / حضرت آدم و دیگر پیامبران

۴۱. کیومرث / دوره ساسانیان ۴۳. رویدادهای تاریخی

۴۲. نظامی / جغرافیایی ۴۴. نوشتاری

۴۵. نامه اهل خراسان / بوستان و گلستان

۴۶. اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی

۴۷. طبقات، انساب

۴۸. گزینه «۲»

۴۹. گزینه «۳»

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه «۱»: می‌تواند درباره تاریخ‌های عمومی درست باشد.

گزینه «۲»: مربوط به تاریخ‌های منظوم است.

گزینه «۴»: مربوط به تاریخ‌های عمومی است.

۵۰. گزینه «۲» ۵۳. گزینه «۱»

۵۱. گزینه «۴» ۵۴. گزینه «۳»

۵۲. گزینه «۱» ۵۵. گزینه «۲»

۵۶. تاریخ بیهقی اثر ابوالفضل بیهقی

۵۷. عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور (زندگی شگفت‌آور تیمور) تألیف ابن عرب‌شاه درباره تیمور

۵۸. شاهنامه، اثر گران‌سنگ و بلندآوازه حکیم ابوالقاسم فردوسی

۵۹. منابع نوشتاری

۶۰. سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی

۶۱. می‌توانند به منظور تبیین اوضاع علمی دوره‌های تاریخی مورد توجه قرار گیرند.

۶۲. اطلاعات مفیدی درباره اوضاع سیاسی، اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و هنری سلسله‌های حکومتی و نام پادشاهان ارائه می‌دهند.

۶۳. این نوع تاریخ‌نگاری از دوره تیموریان به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ‌نگاری مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه، توصیف و ثبت و ضبط می‌کردند. از مشهورترین تک‌نگاری‌ها می‌توان به عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور (زندگی شگفت‌آور تیمور) تألیف ابن عرب‌شاه درباره تیمور اشاره کرد.

۶۴. سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شوند. بسیاری از جهان‌گردان گنجینه‌های از اطلاعات ارزشمند درباره تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی که دیده‌اند، از جمله ایران به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

۶۵. تاریخ‌های محلی یکی از مهم‌ترین گونه‌های تاریخ‌نگاری و یکی از گنجینه‌های مهم اطلاعات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نظامی و نیز جغرافیایی شهرها و مناطق ایران است. انگیزه اصلی نویسندگان این دسته از کتاب‌های تاریخی، ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر محلی بوده است. از معروف‌ترین آثار تاریخی محلی می‌توان به تاریخ سیستان از مؤلفی ناشناخته، در موضوع تاریخ سیستان از ایام قدیم تا سال ۷۲۵ ق اشاره کرد.

تاریخ‌های منظوم، منظومه‌هایی حماسی و تاریخی است که در ایران پیشینه دیرینه‌ای داشت، در دوره مغولان رواج و رونق بسیاری یافت. سرایندگان این نوع آثار، رویدادهای تاریخی را به نظم کشیدند. از برجسته‌ترین منظومه‌های حماسی و تاریخی، شاهنامه، اثر گران‌سنگ و بلندآوازه حکیم ابوالقاسم فردوسی است. ۶۶. هدف آن‌ها ثبت و ضبط رویدادهای تاریخی، بیان ویژگی‌های جغرافیایی و اقتصادی و نگارش زندگی‌نامه مفاخر و مشاهیر محلی بوده است. ۱ منابع غیرنوشتاری ۲ مراجع و منابع نوشتاری

۶۷. فرمانروایان بزرگ و کوچک به منظور ثبت و ضبط رویدادهای دوران خود معمولاً افراد ادیب و دانشمندان را تشویق و مأمور به تدوین این رویدادها می‌کردند.

۶۸. سفرنامه‌ها اطلاعات مفیدی از زندگی اجتماعی مردم ایران ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شوند. بسیاری از جهان‌گردان گنجینه‌ای از اخبار و اطلاعات بسیار ارزشمند از تاریخ اجتماعی و فرهنگی و جغرافیای تاریخی سرزمین‌هایی را که دیده‌اند، از جمله ایران به صورت سفرنامه ارائه داده‌اند.

۶۹. ۱ تاریخ‌های عمومی ۲ تاریخ‌های محلی ۳ تاریخ‌های سلسله‌ای ۴ تک‌نگاری ۵ تاریخ‌های منظوم

۷۰. سفرنامه

۷۱. از سفرنامه‌های ناصر خسرو

۷۲. قزوین

۷۳. مؤلفان این دسته از آثار، نگارش تاریخ جهان را از آفرینش عالم آغاز می‌کردند و سپس به شرح زندگی حضرت آدم و دیگر پیامبران می‌پرداختند. پس از آن تاریخ اساطیری ایران را از کیومرث آغاز و به پایان دوره ساسانیان ختم می‌کردند. در ادامه رویدادهای تاریخ اسلام و سلسله‌های ایرانی را تا زمان حیات خود ثبت و ضبط می‌کردند.

۷۴. از دوره تیموریان به بعد مرسوم شد. در این نوع تاریخ‌نگاری مؤلفان عموماً به اشاره فرمانروا، تاریخ زندگی او را به صورت متمرکز و ویژه توصیف و ضبط می‌کردند.

۷۵. عجائب‌المقدور فی نوائب تیمور (زندگی شگفت‌انگیز) تألیف ابن عرب‌شاه درباره تیمور

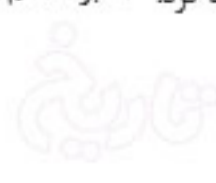
۷۶. کتاب‌هایی با عنوان مشترک المسالك و الممالك تألیف نویسندگان مختلف از جمله ابن خردادبه

۷۷. بسیاری از شاعران مانند انوری، شاعر دوره سلجوقی در قصیده‌نامه اهل خراسان، سعدی در بوستان و گلستان و حافظ در دیوانش

۷۸. درباره شیوه کشورداری و مناسبات حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی

۷۹. به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند. از نمونه‌های مشهور اندرزنامه‌ها، می‌توان به قابوس‌نامه، نوشته عنصرالمعالی در قرن پنجم هجری اشاره کرد.

۸۰. تاریخ‌های منظوم، سرودن منظومه‌های حماسی و تاریخی که در ایران پیشینه دیرینه‌ای داشت، در دوره مغولان رواج و رونق بسیاری یافت. سرایندگان این نوع آثار، رویدادهای تاریخی را به نظم می‌کشیدند. از برجسته‌ترین منظومه‌های حماسی و تاریخی، شاهنامه، اثر گران‌سنگ و بلندآوازه حکیم ابوالقاسم فردوسی است.

۱۰۴. ارزش و اعتبار خبری که راوی آن، خود به‌طور مستقیم شاهد رویداد بوده، به‌مراتب از خبری که روایت‌کننده آن را از دیگران نقل کرده، بیشتر است.

۱۰۵. مقایسه و تطبیق با سایر منابع و شواهد

۱۰۶. علم باستان‌شناسی ۱۰۷. مطالعات بین‌رشته‌ای

۱۰۸. علوم تجربی، به‌ویژه علومی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش‌ها و ابزارهای مدرن

۱۰۹. در این مرحله، پژوهشگران و مورخان، موضوعاتی نظیر ویژگی‌های هویتی روایت‌کننده خبر، محل تولد و زندگی، گرایش فکری، مذهبی و سیاسی و جایگاه علمی او را بررسی می‌کنند. همچنین پژوهشگران سعی می‌کنند که علایق و انگیزه‌های راوی را در بیان خبر، بررسی و اندیشه و مقصود او را فهم و کشف کنند یکی از کارهای مورخان در نقد روایت‌کننده، تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر است تا معلوم شود، روایت‌کننده، خود مستقیماً شاهد وقوع رویدادی بوده یا خبر آن را از دیگران نقل کرده است. ارزش و اعتبار خبری که راوی آن، خود به‌طور مستقیم شاهد رویداد بوده به‌مراتب از خبری که روایت‌کننده آن را از دیگران نقل کرده، بیشتر است.

در گذشته، مورخانی مانند مسعودی، برای بررسی درستی یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی به مسافرت می‌رفتند و مکان رویدادها را از نزدیک بررسی می‌کردند. ۱۱۰. پژوهش‌ها و داده‌های سایر علوم، نظیر جامعه‌شناسی، اقتصاد، جامعه‌شناسی تاریخی، جغرافیای تاریخی، اسطوره‌شناسی، زبان‌شناسی، خط‌شناسی، نسخه‌شناسی، نشانه‌شناسی، مردم‌شناسی و برخی رشته‌های دیگر، دستاوردهای ارزشمندی را پیش روی مورخان قرار می‌دهند این اطلاعات مورخان را در تعیین اصالت اخبار و منابع تاریخی یاری می‌دهند. امروزه بهره‌برداری از دستاوردهای مطالعات بین‌رشته‌ای در جهان، رو به افزایش است.

۱۱۱. یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین معیارهای سنجش درستی یا نادرستی یک گزارش تاریخی، بررسی مطابقت یا عدم مطابقت آن با عقل است. در گذشته نیز بسیاری از مورخان به این اصل اعتقاد داشتند و برای سنجش اخبار از معیار عقل بهره می‌بردند. برای مثال یعقوبی، مقدسی، ابن‌مسکویه، بیهقی و ابن‌اسفندیار، عدم مطابقت یک روایت تاریخی با عقل را، دلیلی بر بطلان و نادرستی آن می‌دانستند.

مقایسه و مطابقت یک خبر و منبع تاریخی با سایر منابع و شواهد نظیر اطلاعات مندرج در سایر کتاب‌های تاریخی یا نوشته‌های دیگر مانند سب‌نامه‌ها، سفرنامه‌ها، دیوان‌های اشعار، متون اخلاقی، فتوت‌نامه‌ها، سیاست‌نامه‌ها و امثال آن، روشی سودمند برای تعیین اعتبار اخبار و اسناد است.

۱۱۲. در سال‌های اخیر دانش باستان‌شناسی با بهره‌گیری از ابزارها و روش‌های مدرن، پیشرفت زیادی کرده و نتایج تحقیقات آن علم، معیاری مناسب برای سنجش اعتبار اخبار تاریخی محسوب می‌شود. نتایج تحقیقات علمی باستان‌شناسان روی محوطه‌ها، بناها و آثار گوناگون تاریخی به مورخان کمک می‌کند که اخبار و مندرجات کتاب‌های تاریخی را به‌دقت ارزیابی کنند.

اعتبارسنجی با تکیه بر دستاوردهای علوم تجربی: امروزه پیشرفت علوم تجربی، به‌ویژه علومی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش‌ها و ابزارهای مدرن، نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می‌کند. همخوانی یا ناهمخوانی یافته‌های این دانش‌ها با داده‌های تاریخی روش مفیدی برای تعیین اصالت و اعتبار گزارش‌های تاریخی است و اعتبار آن‌ها را مورد تردید قرار می‌دهد.

۸۱. سفرنامه‌ها، اطلاعات مفیدی از زندگانی اجتماعی مردم ارائه می‌کنند که در دیگر منابع کمتر دیده می‌شود.

۸۲. متون نظم و نثر ادبی، گونه مهمی از منابع تاریخ محسوب می‌شوند: زیرا لوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و نیز عقاید دینی و فلسفی رایج در هر عصری، کم‌وبیش در شعر شاعران و نویسندگان آن عصر انعکاس می‌یابند. ۸۳. کتاب‌های تاریخ‌های عمومی: زیرا موضوع آن‌ها تاریخ آفرینش تا عصر مورخ است.

۸۴. گزینه «۱»: صورت سؤال مربوط به تک‌نگاری‌هاست که به اشاره فرمانروا نوشته می‌شود: در میان گزینه‌ها، گزینه «۱» بیانگر تاریخ‌های سلسله‌ای است که شرح حال فرمانروا است و به اشاره او تدوین می‌شود.

پاسخ سؤالات درس ۲

۸۵. درست

۸۶. نادرست: یکی از کارهای مورخان در نقد روایت‌کننده، تعیین فاصله زمانی و مکانی بین راوی و خبر است.

۸۷. نادرست: در گذشته، مورخانی مانند مسعودی، برای بررسی درستی یا نادرستی برخی از اخبار و گزارش‌های تاریخی به سفر می‌رفتند و مکان رویدادها را از نزدیک بررسی می‌کردند.

۸۸. درست

۸۹. درست

۹۰. نادرست: امروزه پیشرفت علوم تجربی، به‌ویژه علومی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی روش‌ها و ابزارهای مدرن، نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می‌کنند.

۹۱. ۱) ب ۲) ج ۳) الف ۹۴. راوی آن / روایت‌کننده

۹۲. اعتبارسنجی ۹۵. عقل

۹۳. روایت‌کننده خبر ۹۶. بطلان و نادرستی

۹۷. زمان و مکان

۹۸. گزینه «۳»

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه «۱»: در واقع منظور از این گزینه مرحله‌ای است که مربوط به جمع‌آوری اطلاعات می‌شود.

گزینه «۲»: عبارتی نادرست و مربوط به منابع فرعی و دست‌دوم است.

گزینه «۳»: هدف از نقد، بازسازی گذشته نیست: بلکه بررسی اصالت خبر است.

۹۹. گزینه «۴»

۱۰۰. گزینه «۱»

۱۰۱. گزینه «۳»

بررسی سایر گزینه‌ها:

گزینه «۱»: مربوط به سنجش اعتباری است و نه خود روایت.

گزینه «۲»: جزو معیارهای سنجش خبر تاریخی است، اما مهم‌ترین و مؤثرترین نیست.

گزینه «۴»: این گزینه هم مربوط به سنجش روایت‌کننده است.

۱۰۲. گزینه «۴»

۱۰۳. ۱) سنجش اعتبار و نقد راوی ۲) سنجش اعتبار و نقد و بررسی

گزارش‌ها و منابع تاریخی

۱۶۰۳. پرتغالی‌ها در جریان سفرهای اکتشافی خود در سواحل غربی قاره آفریقا دریافتند که با فروش برده‌های آفریقایی می‌توانند سود هنگفتی کسب کنند. با کشف قاره آمریکا، خرید و فروش برده به سرعت افزایش یافت؛ زیرا اروپاییانی که مزارع وسیعی را در آن قاره تصاحب کرده بودند، به نیروی کار مجانی و ارزان نیاز داشتند به همین دلیل پرتغالی‌ها تجارت برده از آفریقا به آمریکا را در انحصار خود گرفتند. بعدها بازرگانان هلندی و انگلیسی نیز به این تجارت پرسود وارد شدند.

۱۶۰۴. نهضت پروتستان، وحدت کلیسای کاتولیک را از میان برد و باعث بروز سلسله‌جنگ‌های مذهبی میان پروتستان‌ها و کاتولیک‌ها شد که بخش‌های وسیعی از اروپا را فراگرفت. این نهضت همچنین به تقویت پادشاهان و دولت‌های ملی و رشد اندیشه ملی‌گرایی در اروپا کمک فرولانی کرد. پیامد دیگر نهضت پروتستان تضعیف قدرت کلیسای کاتولیک و کاهش نقش آن در زندگی مردم و جوامع اروپایی بود.

۱۶۰۵. جنبش اصلاح دین با انتقاد و اعتراض به برخی نظریات و عملکرد کلیسا شروع شد. برخی از این اعتراضات از سوی شاهان و فرمانروایان صورت می‌گرفت که کلیسا را از دخالت در امور سیاسی منع می‌کردند. انسان‌گرایان هم که شیفته ترویج ادبیات و آثار کهن یونانی و لاتینی بودند، به شیوه تعلیم و تربیت و محتوای آموزشی که تحت نظارت کلیسا در مدارس و دانشگاه‌ها تدریس می‌شد، انتقاد داشتند و آن‌ها را غیرمفید می‌شمردند. انسان‌گرایان همچنین کلیسا را به خاطر برخی ناهنجاری‌های اخلاقی کشیشان، سرزنش می‌کردند. مهم‌تر از همه گروهی از مصلحان دینی بودند که از درون کلیسا پا به عرصه اعتراض و انتقاد نهاده و آموزه‌های کلیسا را درباره انسان و خدا به چالش کشیدند. مهم‌ترین شخصیتی که نهضت اصلاح دین به نام او شناخته می‌شود، مارتین لوتر آلمانی بود که در اعتراض به مسیحیت کاتولیک، یکسره از کلیسا برید و مذهب تازه‌ای بنیاد نهاد.

۱۶۰۶. لوتر در این سال فهرستی از نظریات خود را در ۹۵ اصل تدوین کرد و بر در کلیسای ویتمبرگ آویخت و از مردم خواست درباره آن با هم گفت‌وگو کنند.

پاسخ آزمون شماره «۱» نوبت اول / تألیفی

۱. الف ۱ نادرست: از مشهورترین تکنگراری‌ها می‌توان به عجائب‌المقدور فی نوابت تیمور (زندگی شگفت‌آور تیمور) تألیف ابن عرب‌شاه درباره تیمور اشاره کرد. (۰۲۵) ۲ درست (۰۲۵) ۳ نادرست: پیروزی اعراب مسلمان در جنگ نهاوند سرنوشت حکومت ساسانی را قطعی کرد (۲۱ ق). (۰۲۵)

ب ۱ د (۰۲۵) ۲ الف (۰۲۵) ۳ ب (۰۲۵) (هـ و ج اضافه است)

ج ۱ مروج الذهب و معادن الجواهر (۰۲۵) ۲ عصیبت (۰۲۵)

د ۱ مطابقت با عقل (۰۲۵) ۲ تشکیل شورای شش نفره برای انتخاب جانشین (۰۲۵)

ه ۱ پیمان نامه مدینه (۰۲۵) ۲ سال وفود یاسال اسلام آوردن قبیله‌ها (۰۲۵)

۲. الف در ذی‌القعدة سال ششم هجرت، پیامبر به همراه جمعی از مسلمانان، لباس احرام پوشیدند و به منظور انجام مراسم حج راهی مکه شدند. مشرکان قریش مانع ورود آن حضرت و پیروانش به مکه شدند. پس از مذاکراتی که میان دو طرف انجام گرفت، در حدیبیه، پیمان صلحی میان مسلمانان و مشرکان بسته شد. قرآن این صلح را فتح و پیروزی آشکار برای اسلام معرفی کرده است. (۱) ب برمکیان خاندان ایرانی در دوران خلافت عباسیان بودند و نقش اساسی در دیوان این حکومت داشتند.

در اواخر قرون وسطا با گسترش فعالیت‌های تجاری در اروپا، انگیزه و اشتیاق برای رسیدن به شرق و دسترسی به ادویه و دیگر کالاهای گران‌بهای آن دیار دوچندان شد. از این رو، اروپاییان درصدد برآمدند خطرهای زیادی را به جان بخرند و مسیرهای دیگری را برای رسیدن به سرزمین‌هایی که قرن‌ها در آرزوی دسترسی به آن بودند، کشف کنند. پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها انگیزه بیشتری در این راه داشتند. ۱ افزایش اطلاعات جغرافیایی و توسعه مهارت دریانوردی اروپاییان در دوران پس از جنگ‌های صلیبی و اواخر قرون وسطا نیز تأثیر شایانی در کشف سرزمین‌ها و راه‌های جدید داشت. فنون نقشه‌کشی را تکامل بخشیدند و در ساختن کشتی و بهره‌گیری از تجهیزات دریانوردی مانند قطب‌نما و اسطرلاب، به پیشرفت‌های فوق‌العاده‌ای رسیدند.

۱۵۹۵. ۱ پیامدهای اقتصادی و کشف طلا و نقره و فلزات گران‌بها ۲ تأثیر استعمارگری بر تجارت و فنودالیزم (از بین رفتن موقعیت اجتماعی فنودال‌ها) ۳ افزایش قدرت پادشاهان، همچنین با استفاده از منابع مالی عظیمی که حاصل غارت مستعمرات بود، ارتش ملی و نلوگان‌های دریایی خود را مجهز و قوی‌تر کردند.

۱۵۹۶. مجازات‌هایی که خودش با صلاح‌دید، خود یا برحسب قانون کلیسایی بر مردم تحمیل کرده است.

۱۵۹۷. رسم بخشش گناهان

۱۵۹۸. در اواخر قرون وسطا با گسترش فعالیت‌های تجاری در اروپا، انگیزه و اشتیاق اروپاییان برای رسیدن به شرق و دسترسی به ادویه و دیگر کالاهای گران‌بهای آن دیار دوچندان شد. از این رو، اروپاییان درصدد برآمدند خطرهای زیادی را به جان بخرند و مسیرهای دیگری را برای رسیدن به سرزمین‌هایی که قرن‌ها در آرزوی دسترسی به آن بودند، کشف کنند.

۱۵۹۹. پرتغالی‌ها و اسپانیایی‌ها که از تجارت پررونق دریای مدیترانه و سرزمین‌های پیرامون آن سود زیادی نمی‌بردند، انگیزه و شوق بیشتری برای کشف راه‌ها و سرزمین‌های جدید از خود نشان دادند؛ زیرا از یک سو قادر به رقابت با دولت‌شهرهای ایتالیایی که تجارت این مناطق را در انحصار خود داشتند، نبودند و از سوی دیگر با حکومت عثمانی که بر مناطق شمال شرق و شرق مدیترانه مسلط بود، دشمنی و ستیز داشتند.

۱۶۰۰. به دنبال پرتغالی‌ها، اسپانیایی‌ها گام در کشف راه‌ها و سرزمین‌های جدید نهادند. کریستف کلمب ایتالیایی که با نظریه کروی بودن زمین آشنایی داشت، پادشاه و ملکه اسپانیا را تشویق کرد که از برنامه سفر دریایی او برای رسیدن به هند با عبور از اقیانوس اطلس پشتیبانی کنند. سفر دریایی کلمب که با حمایت مالی اسپانیا انجام گرفت، منجر به کشف قاره آمریکا شد.

۱۶۰۱. سفر دریایی کلمب که با حمایت مالی اسپانیا انجام گرفت، منجر به کشف قاره آمریکا شد. پس از آن شمار زیادی از مردم اسپانیا و دیگر کشورهای اروپایی به انگیزه کسب ثروت و دستیابی به سرزمین راهی آن قاره شدند. تا حدود نیمه قرن شانزدهم م، اسپانیایی‌ها با سرکوب بومیان، آمریکای مرکزی و بخش اعظم آمریکای جنوبی را تحت سلطه استعماری خود درآوردند.

۱۶۰۲. کاشغان ملزم بودند سهم عمده‌ای از غنایمی را که به دست می‌آوردند، به خزانه این پادشاه بپردازند. بدین گونه طلا و نقره غارت‌شده بومیان آمریکا، اسپانیایی‌ها را یکی از نیرومندترین کشورهای اروپایی در سده‌های شانزدهم و هفدهم م تبدیل کرد.

۷. نوشته‌های جغرافیایی اطلاعات بسیار بااهمیتی درباره آداب و رسوم، فرهنگ، نوع معیشت، آب‌وهوا، وضعیت اقتصادی، وضعیت نظامی، راه‌ها، کالاهای، قلعه‌ها، برج‌ها، بندرها، رودها و دریاها، پایتخت‌ها، ادیان و اعتقادات، نژاد و زبان و حدود و سرحدات و مرزهای سرزمین‌ها و حکومت‌های محلی ارائه می‌دهند. (۱) برخی از این متون عبارتند از: کتاب‌هایی با عنوان مشترک «المسالک و الممالک» تألیف نویسندگان مختلف از جمله ابن‌خردادبه. (۲/۷۵)

۸. مورخ در تاریخ‌نگاری روایی، روایت‌های مختلف و متعدد درباره موضوع واحد را با آوردن اسناد ذکر می‌کند. مهم‌ترین ویژگی این نوع تاریخ‌نگاری در این بود که تاریخ‌نگاران بدون هیچ‌گونه دخل و تصرفی در روایت‌ها، عیناً آن‌ها را ذکر می‌کردند. تاریخ‌نگاری روایی در آغاز برای ثبت و ضبط سخنان و سیره پیامبر و صحابه ایشان به کار گرفته می‌شد، ولی بعد از آن برای ثبت وقایع دوران‌های بعدی نیز استفاده شد. (۱/۷۵)

۹. وضعیت اجتماعی و فرهنگی مردمانی که حضرت محمد (ص) در میان آنان مبعوث شد، دارای ویژگی خاصی بود که قرآن از آن با صفت «جاهلی» یاد کرده است. «جاهلی» و «جاهلیت» در اینجا مترادف با نادانی و فقدان علم و معرفت نیست، بلکه دلالت بر فرهنگ و اخلاق خشن، گستاخ و کینه‌جویی دارد که از خلق‌وخوی تند و سرکش اعضای آن جامعه سرچشمه می‌گرفت و تعصب قبیله‌ای و پیروی کورکورانه از اجداد قبیله در آن جامعه، جایگزین تعقل، منطق و بردباری شده بود. (۱)

۱۰. حضرت خدیجه (س)، حضرت علی (ع) که در آن هنگام پیامبر سرپرستی او را به عهده داشت و نیز زید بن حارثه، فرزندخوانده رسول خدا، به‌عنوان نخستین ایمان‌آوردگان به نبوت آن حضرت و دین اسلام شناخته شده‌اند. ابوبکر بن ابی‌قحافه نیز نخستین فرد از غیرخاتواده رسول خدا بود که اسلام آورد. (۱)

۱۱. در مراسم حج سال سیزدهم بعثت، ۷۳ مرد و دو زن از اهالی یثرب در عقبه با رسول خدا پیمانی بستند که به عقبه دوم مشهور است. پیمان عقبه دوم، بیانگر نفوذ و گسترش چشمگیر اسلام در یثرب بود؛ زیرا شمار قابل توجهی از اعضای قبیله‌های مختلف، به‌ویژه اوس و خزرج، در آن حضور داشتند. (۲/۷۵)

۱۲. استقبال گسترده قبیله‌های مهم شبه‌جزیره عربستان از حکومت اسلامی، پیامبر و مسلمانان را در موقعیتی قرار داد که برای ریشه‌کن کردن شرک و بت‌پرستی اقدام کنند؛ بنابراین با نزول سوره براءت (توبه) در آخرین ماه‌های سال نهم هجری، رسول خدا به حضرت علی (ع) مأموریت داد که برای ابلاغ سوره براءت عازم مکه شود. پس از آن مکه و خانه خدا، به‌عنوان حرم اسلامی اعلام شد و مشرکان حق نداشتند وارد آنجا شوند. (۱)

۱۳. آموزه‌های قرآن و احادیث پیامبر انگیزه فراوانی در مسلمانان برای جست‌وجوی دانش و علم‌آموزی ایجاد کرد. (۲/۷۵) خروج مسلمانان از شبه‌جزیره عربستان و فتح سرزمین‌هایی مانند ایران، شام و مصر که از پیشینه تمدنی کهن و مراکز علمی و آموزشی گوناگونی برخوردار بودند، زمینه ارتباط فکری و فرهنگی میان مسلمانان با دیگر فرهنگ‌ها را فراهم آورد. (۲/۷۵)

هارون الرشید (خلیفه عباسی) مقام و حتی جانش را مدیون یحیی بن خالد برمکی بود و اداره امور خود را به او سپرد. این خاندان چنان قدرتی در دست داشتند که گویی خلافت از آن‌هاست و این دوره به دوران فرمانروایی برمکیان شهرت یافت ولی در نهایت به دستور هارون کشته شدند. (۱)

۳. کتاب‌های سیاست‌نامه‌های اطلاعاتی سودمند درباره شیوه کشورداری، مناسبات حکومت و مردم و تشکیلات و نهادهای اداری، اقتصادی، نظامی و فرهنگی ارائه می‌دهند. سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک توسی، وزیر مقتدر عصر سلجوقی، یکی از برجسته‌ترین این آثار است. (۲/۷۵)

اندرزنامه‌ها بیشتر به اخلاق کشورداری و مناسبات اخلاقی فرمانروا و مردم می‌پردازند، از نمونه‌های مشهور اندرزنامه‌ها می‌توان به قابوس‌نامه، نوشته عنصرالمعالی در قرن پنجم هجری اشاره کرد. (۲/۷۵)

۴. الف. امروزه پیشرفت علوم تجربی، به‌ویژه علومی مانند شیمی، زیست‌شناسی، فیزیک و پزشکی و ابداع روش‌ها و ابزارهای مدرن، نقش بسزایی در تعیین اصالت و اعتبار اسناد و اخبار تاریخی ایفا می‌کنند. همخوانی یا ناهمخوانی این دانش‌ها با داده‌های تاریخی، روش مفیدی برای تعیین اصالت و اعتبار گزارش‌های تاریخی است و اعتبار آن‌ها را مورد تردید قرار می‌دهد. (۲/۷۵)

ب. مدتی پس از پایان یافتن تحریم اقتصادی و اجتماعی مسلمانان در سال دهم بعثت، حضرت خدیجه (س) و حضرت ابوطالب، دو حامی بزرگ حضرت محمد (ص)، به فاصله کوتاهی از دنیا رفتند و آندوه سنگینی بر دل پیامبر و یارانش نشست. با رحلت ابوطالب، جسارت و آزار سران قریش نسبت به رسول خدا بیشتر شد. آن حضرت، خود اشاره کرده که «قریشیان مرا آزار نتوانستند کرد تا ابوطالب بمرد». با تشدید آزار مشرکان، گسترش دعوت اسلامی در مکه با موانع اساسی روبه‌رو شد. در چنین شرایطی بود که اندیشه هجرت از مکه به ذهن پیامبر و مسلمانان راه یافت. از این رو، رسول خدا در جست‌وجوی یافتن مردمانی که آمادگی بیشتری برای پذیرش اسلام داشته باشند، راهی طائف شد. (۲/۷۵)

ج. زیرا از یک سو، دین اسلام به سرزمین‌های جدید معرفی شد و به تدریج مردم آن سرزمین‌ها مسلمان شدند؛ از سوی دیگر ایران، شام و مصر که دارای فرهنگ و تمدنی غنی و مردمانی متمدن بودند، نقش بسزایی در شکل‌گیری و شکوفایی تمدن اسلامی ایفا کردند. (۲/۷۵)

۵. الف. ۱ تاریخ‌های عمومی (۲/۷۵) ۲ تاریخ‌های محلی (۲/۷۵) ۳ تاریخ‌های سلسله‌ای (۲/۷۵) ۴ تک‌نگاری‌ها (۲/۷۵) ب. ۱ جاذبه پیام جهانی اسلام که همه انسان‌ها را بدون توجه به رنگ پوست، زبان، فرهنگ و طبقه اجتماعی‌شان، مخاطب قرار داده و به آنان وعده می‌داد که با ایمان به اسلام و عمل به دستورات آن، به سعادت و رستگاری در دنیا و آخرت خواهند رسید. (۲/۷۵) ۲ اسلام همه مردم را به عمل به شریعتی سهل و ساده فرامی‌خواند. (۲/۷۵) ج. مساجد جامع آزر، جامع حاکم و جامع اقمَر از مشهورترین نمونه‌های آثار معماری این عصر در قاهره به شمار می‌روند. (۱)

۶. الف. صلح‌نامه نهانوند (۲/۷۵) ب. [فرمانده سپاه عرب] جان‌ها و مال‌هایشان را امان می‌دهد که کسی دینشان را تغییر ندهد و از انجام ترتیبات دینشان منع نکند، مادام که هر سال به عامل خویش جزیه دهند، مادام که ره‌مانده را راهنمایی کنند، راه‌ها را اصلاح کنند و هر کس از سپاه مسلمانان را که به آن‌ها گذر کند [یک شبانه‌روز] مهمان کنند و مادام که نیک‌خواهی کنند. (۲/۷۵)